

УДК 821.112.2(436)-3Б2х.09

Юлія Ісанчук

ОБРАЗ ПРОВІНЦІЙНОГО МІСТА У ПРОЗІ АВСТРІЙСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ ІНГЕБОРГ БАХМАН

Аналізується специфіка створення образу клагенфуртського провінційного середовища в аспекті вираження ментального у стилістиці тексту австрійської авторки І. Бахман. Осібно розглянуто динаміку соціальної моралі в континуумі образу міста (оповідання „Jugend in einer österreichischen Stadt” та „Drei Wege zum See”).

Ключові слова: І. Бахман, провінція, Клагенфурт, рідне місто, дитинство, ментальність.

У більшості своїх оповідань австрійська письменниця Інгеборг Бахман зображує персонажів переважно вихідцями або мешканцями Австрії в цілому або Клагенфурта зокрема. Це не викликає подиву або дорікань, адже народившись та провівши в певній місцевості свої дитячі та юнацькі роки, людина назавжди вбирає в своє серце спогади „малої батьківщини”, які глибоко закарбовуються в її пам'яті, особливо це стосується творчих людей, яким так чи інакше судилося жити поза батьківською домівкою. Винятком не стає й І. Бахман, яка в досить юному віці залишає місце свого народження і до кінця своїх днів (як і більшість її головних героїв) ніяк не може знайти прихистку в сучасному світі. Суперечливим є світосприйняття основних персонажів прози авторки: за своїм способом життя вони – нібито космополіти, однак водночас в них завжди виринає щось суто провінційно-австрійське, те, що весь час не дає їм спокою, але, як не парадоксально це звучить, і надає наснаги. Цю дихотомію можна виявити в роздумах Елізабет про свого брата Роберта та його молоду дружину Лізі в „Трьох дорогах до озера”: „Aber was sie zu Fremden machte überall, war ihre Empfindlichkeit, weil sie von der Peripherie kamen und daher ihr Geist, ihr Fühlen und Handeln hoffnungslos diesem Geisterreich von einer riesigen Ausdehnung gehörten...” (Але те, що скрізь перетворювало їх на чужинців – це була їхня чутливість, тому що вони походили з провінції, і тому їхній дух, почуття і вчинки безнадійно належали цій величезній імперії духу) [8, с. 399].

Особливо виразно проявляється образ провінційного міста в оповіданнях „Юність в австрійському місті” („Jugend in einer österreichischen Stadt”) та „Три дороги до озера” („Drei Wege zum See”), які належать до різних збірок творів І. Бахман, а саме до „Тридцятого року” („Das dreißigste Jahr”, 1961) і „Синхронно” („Simultan”, 1972). Перед нами, з одного боку, невеличке типове австрійське містечко з його повільним темпом життя, екзистенційною безперспективністю

майбутнього, з іншого – столиця споконвіку габсбурзької провінції Каринтії, яка і дала назву головній вулиці Відня – Кертнерштрассе (Kärntner Straße) [1, с. 5]. Якщо в першому оповіданні письменниця подає назву місця дії дещо завуальовано (використовує позначення літерою К.), при цьому згадуючи клагенфуртські вулиці – Гензельштрассе, Радецкіштрассе, Дурхгангсштрассе, Бетховенштрассе та пам'ятник Св. Георгію на Новій площі, то в оповіданні пізнішої збірки перед нами відкрито постає Бахманівське рідне місто.

Звернувшись до етимології слова „провінція” (від лат. provincia, де pro означає вперед, а vincere – перемагати), зауважимо, що спочатку воно позначало позаіталійські території, які підпорядковувались Стародавньому Риму і керувались римськими намісниками [6; 7]. Проте сучасна конотація даного поняття в рецепції читача містить в собі вже щось знецінююче, далеке від перемоги, тим паче прогресивності, нашттовуючи на думку про недолугість і відсталість мешканців периферії. Але саме периферія зберігає первинну, незайману духовну культуру людини, є джерелом формування багатьох відомих особистостей. Загальновідомо, що більшість видатних самородків походять саме з віддалених від центру регіонів. Маленьке містечко є вихідною точкою у „великий світ”, опорою та підтримкою, як для людей, так і для великих населених пунктів, до нього час від часу всі люди повертаються хоча б у своїх думках. Окрім того, будучи колискою людської цивілізації, провінція нерозривно пов'язана з дитинством світу людей та великих міст, усі найяскравіші спогади залишаються в цьому періоді життя, а будь-який Київ чи Відень колись також були периферіями або і є такими для жителів сучасних мегаполісів.

Провінційність Клагенфурта ми спершу бачимо зі згадок про приїзд сюди людей саме з сусідніх селищ, а не міст: „In diese Stadt ist selten aus einer anderen Stadt gezogen, weil ihre Verlockungen zu gering waren; man ist aus Dörfern gekommen, weil die Höfe zu klein wurden, und hat am Stadtrand eine Unterkunft gesucht, wo sie am billigsten war” (До цього міста рідко приїздили з інших міст, оскільки його привабливість була недостатньою, переїздили переважно з сіл, тому що подвір'я ставали замалі, отож шукали житло на околиці міста, де воно було найдешевше) [8, с. 84]. Проте місто не чекало їх і не дуже охоче приймало до себе: вони зводили невеличкі хатинки, риючи підвали, які наповнювалися водою, і великим дарунком долі вважалося відсвяткувати новосілля. Або ж нові мешканці змушені були винаймати квартири, живучи поверхом вище від господарів цього помешкання, і пристосовуватись до умов перебування „не в себе вдома”: „Sie dürfen nur flüstern und werden sich das Flüstern nicht mehr abgewöhnen in diesem Leben” (Їм дозволяють говорити лишень пошепки, і вони більше ніколи не позбудуться цієї звички говорити впівголоса) [8, с. 85]. Далі, якщо комусь таланило, відбувався переїзд на більш престижні вулиці: перша сходинка – „... in die Henselstraße. In ein Haus ohne Hausherr...”, (... на вулицю Гензельштрассе. До будинку без господаря ...), наступний етап – „...Beethovenstraße, in der alle Häuser geräumig und zentralgeheizt sind ...”

(...Бетховенштрассе, на якій усі будинки були просторі і з центральним опаленням ...) і, нарешті, здійснення „найзаповітнішої” мрії – „Radetzkystraße durch die, elektrischrot und großmäulig, die Straßenbahn fährt” (Радецькіштрассе, по якій яскраво-червоно і чванливо їде трамвай) [8, с. 87], де діти вже мають змогу гратися у власному саду з сусідським собакою-боксером Алі, але все ж не відчувають себе до кінця повноправними жителями міста, оскільки їхні однолітки-сусіди не виказують особливої необхідності товаришувати з цими „невігласами”.

Зображення їхнього злиденного життя доповнює опис харчів: „Bohnen, das Brot der ärmsten Siedler” (квасоля, хліб найбідніших) [8, с. 85], „Jeden Tag hinuntergehen, die faulen Bluter heraussuchen, ausschneiden und essen! ... hungern sie nach einer fremden verbotenen Frucht...” (Щодня йти, вишукувати гнилі місця, вирізати і їсти! ... (вони) сумували за заморськими забороненими плодами) [8, с. 87]. Авторка зі співчуттям змальовує повсякдення клагенфуртських дітей, розповідаючи про їхнє дозвілля, порівнюючи політ літаків-винищувачів із відвідинами зоопарку: „... startten in die Wolkenzoo, in dem sich die Flieger zwischen Tierköpfen und Larven bewegten” (... пильно дивились в зоопарк серед хмар, в якому пілоти рухались між головами тварин і (масок) чудовиськ”) [8, с. 85], згадуючи моменти читання книг, коли діти поринали в них з головою, показ фільму, який спочатку демонстрували тільки дорослим. Водночас І. Бахман показує читачам і зимові види відпочинку, від заяложеного ліплення снігових баб до суто європейського, можна сказати, характерного для Австрії епізоду з ковзанкою, причому описує правила перебуванням на льоду радше з певною дитячою наївністю, ніж з іронічно-критичним ставленням до катання на ковзанах: „Man muss nur die angeschraubten Kufen haben, um für voll zu gelten, und wer wie die Kinder, nur einen Holzschlittschuh mit einem Riemen hat, weicht in die verwehten Teichecken aus oder schaut zu” (Слід було мати ковзани тільки з прикрученими полозами, а у кого, як у дітей, були дерев’яні ковзани з ременем, той повинен був давати дорогу іншим і дивитися з вкритого снігом кутка на ставку) [8, с. 89-90].

Типовим представником маленького містечка виступає один з головних героїв оповідання „Три дороги до озера”, батько Елізабет – пан Матрай. У ньому авторка перш за все відобразила основні світоглядні засади буття людини, котра все життя прожила в Клагенфурті, не уявляючи власного існування без свого рідного міста і Батьківщини. Звичайно, все змінюються: вже не існує Австро-Угорщини, якою можна пишатись, а є лише маленька Австрія, яку, за словами його доньки, окупували нувориші з Західної Німеччини. Йому, як людині досить літній (78 років), важко пристосовуватись до нових реалій сучасного життя, які проникають і в їхню провінцію, починаючи від новомодних супермаркетів („Das Lebensmittelgeschäft vis à vis der Waisenhauskaserne hieß noch immer wie früher, aber die Besitzer waren Zugereiste und versuchten, es in einen „supermarket” zu verwandeln. Herr Matriei konnte das Wort nicht gut aussprechen, er stolperte ironisch hinein, erklärte Elisabeth, was so ein Superdings sei, man müsste jetzt einen Drahtkorb nehmen und in

dem winzigen Geschäft herumgehen und dann an der Kasse zahlen, obwohl fünf Leute herumlungerten und nichts taten, aber erfreut waren über jeden, der hereinkam”) (Продуктовий магазин все ще, як і раніше, ми між собою називали казармою-сиротинцем, але власники були приїжджі і спробували перетворити його в „супермаркет”. Пан Матрай не міг добре вимовити це слово, він іронічно запинався, пояснюючи Елізабет, що це є за магазин з суперречами, тепер слід було брати дротяні кошики і ходити по крихтній крамничці, і потім розраховуватись біля каси, хоча навколо стовбичило п'ятеро людей, які не мали чого робити, тому раділи, якщо хтось заходив всередину) [8, с. 459], закінчуючи тим, що, місцеві краєвиди, традиційне меню, навіть його озеро, перетворюються в атракцію для іноземних туристів, а самі австрійці відпочивають деінде, як, до прикладу, його власні діти в Марокко.

Не тільки він, але і його „столична” донька Елізабет помічає зміни, які, насамперед, стосуються її улюбленого озера („Er (der See) hat uns nur eine halbe Stunde lang *im Regen* gehört”) [8, с. 466] (курсив наш. – Ю.І.) (Воно (озеро) належало нам тільки півгодини під час дощу), до якого головна героїня так і не в змозі дійти, скоріше через власні переживання, ніж через ремонтні роботи навколо водоймища. Пан Матрай скаржиться на пришвидшений рух транспорту, однак їй він видається занадто спокійним, і ця тиша („... aber die Stille rührte aus der Lautlosigkeit der Häuser ...”) (але тиша виринала з порожнечі домівок) пов'язана з тим, що з цього затишного, але не перспективного для молодих людей міста останні тікають, а старші люди, в свою чергу, з плином часу помирають. Зник і її улюблений трамвай („Nirgends auf der Welt hatte es eine hübschere Sommertramway gegeben als in Klagenfurt. Heute nahm man einfach einen Bus, der aussah wie Busse überall”) (Ніде в світі не було гарнішого трамваю, ніж в Клагенфурті. Сьогодні їздять просто на автобусі, який виглядає, як автобуси будь-де) [8, с. 465]. Слід підкреслити особливе ставлення І. Бахман до трамвая не тільки як до засобу пересування в Клагенфурті, а й як до одного із символів її дитинства, оскільки авторка згадує його із захопленням і повагою, як в оповіданні „Юність в австрійському місті”, так і у „Трьох дорогах до озера”.

Персонаж пана Матрая – це й уособлення батьків, які з нетерпінням чекають повернення своїх „блудних” дітей додому, хоча при зустрічі не виказують цього, що певною мірою притаманно стриманому провінційному типу людей. Він із хвилюванням зустрічає доньку, перевіряючи кожного разу, на яку платформу цього разу прибуде поїзд, забуваючи про те, що в місті наявні тільки дві платформи, і рух поїздів давно вже не змінюється. З делікатністю розпитує Елізабет про Роберта, при цьому не цікавиться особистим життям доньки. Це спокійний образ провінціала, який має все необхідне, якому не потрібні новомодні речі (згадати принаймні його спротив проти проведення стаціонарного телефону і негативне ставлення до звички молоді подовгу базикати по телефону). Варте уваги і уявлення батька Елізабет про „вершки суспільства”, для котрого – це ті люди, які

періодично з'являються на сторінках щотижневих видань, а коли повідомляють про вбивство якогось пана Рапатца, це не бентежить пана Матрая, адже „Man hat nie etwas von ihm gehört. ... raßte gar nicht in seine Vorstellung von Hierarchien ...” (Про нього ніколи нічого не було чути ... він зовсім не вписувався в його уявлення про ієрархії) [8, с. 470]. З іншого боку, його рідна донька багато часу проводить із відомими людьми („die Herr Matrei „Gott und Welt nannte”) (яких пан Матрай називає „Сильні світу цього”), він може лише собі уявити, які вишукані страви та напої вона споживає, який у неї шалений темп життя, при цьому його можуть схвилювати тільки телеграми від дітей. Як зазначають українські й білоруські дослідники творчості Бахман, батько Елізабет – це людина минулої епохи, яка закінчилась разом з початком першої світової війни, недарма донька у своїх роздумах порівнює цього поважного чоловіка з анахронізмом [2; 5].

Важливим елементом менталітету провінціалів є стан місцевої преси. Письменниця від імені головної героїні новели „Три дороги до озера” передає власне ставлення до нестоличних ЗМІ. Елізабет, будучи визнаним фотографом, який робить репортажі на замовлення в провідних виданнях Європи та Америки, безперечно, професійно відчуває всі недоліки результатів роботи периферійних журналістів, які відіграють не останню роль у формуванні зв'язку людей із зовнішнім світом. Саме через статті в газетах, журналах у суспільства складається загальне враження про стан речей у країні та поза її межами, часто ці думки нав'язуються непрофесійними кореспондентами не надто інтелектуальним читачам або подаються недостовірні чи перекручені факти для мислячої верстви населення. Згадати хоча б слова доньки пана Матрая „... diese dilettantischen Berichte und das schlechtgeschriebene Feuilleton”, „Wenn man die Provinzpresse kennt, ihre liebenswerte Unfähigkeit, über Ungewohntes, etwa ein nicht bekanntes Milieu zu schreiben, dann brauchte man allerdings Phantasie oder Metier, um aus dem Wust der Sätze die Fakten herauszulesen” (... ці дилетантські повідомлення і погано написаний літературний додаток. Якщо ви знайомі з провінційною пресою, її гідною подиву нездатністю написати про щось незвичне, про незнайоме середовище, тоді вам необхідні уява або професійні навички, щоб із купи сміття вичитати факти) [8, с. 428, 468]. Клагенфуртські „акули пера” із задоволенням описують катастрофи, оскільки натовпу цікавіше дізнаватись про різні природні катаклізми, особисті драми, вбивства, що трапились з іншими, особливо зі знаменитими, поважними особами або з певним народом у віддаленій державі, про існування якої переважна більшість знає тільки з уроків географії в школі. Сугестивне усвідомлення того, що ця трагедія трапилась не з тобою, заспокоює людину, набагато легше співчувати і втішати інших, аніж переносити страждання самому. Письменниця при цьому не вказує на обмеженість читачів, зрозуміло, що часто місцева преса стає єдиним джерелом новин для людей, позбавлених альтернативного вибору, отже, й можливості аналізувати.

Щодо ставлення І. Бахман до Клагенфурта, то воно неоднозначне. З вищеподаного можна зробити висновок, що авторка з розумінням, любов'ю, певною ностальгією змальовує місто свого дитинства. Новела „Юність в австрійському місті” починається і закінчується описом міста, який письменниця пов'язує з дивом, що трапляється восени „... als wäre er (дерево) *eine Fackel, die ein Engel fallen gelassen hat ...*” (підкреслення наше. – Ю.В.) [8, с. 84], (... ніби воно (дерево) було схоже на світоч, який залишив по собі падаючий янгол ...). „Nur wenn der Baum vor dem Theater das Wunder tut ...” (Тільки коли дерево перед театром народжує диво ...) [8, с. 93], що свідчить про те, що головна героїня прагне повернутися сюди на все життя, однак вона вже давно виросла, і місто змінилося разом із нею, вона з розчаруванням розуміє це, коли „... der Wirt keinen Groschen mehr für eine leere Siphonflasche gibt und für mich auch keine Limonade mehr ausschenkt ...” (... господар не дасть уже ні копійки за порожню пляшку від мінеральної води і не продасть лимонаду на розлив ...) [8, с. 92]. В оповіданні „Три дороги до озера” Клагенфурт декілька разів іменується селом, дана назва лунає з уст коханця Елізабет Філіпа і з її власних вуст. Звісно, юнак жартівливо-іронічно асоціює перебування головної героїні у батька з „diesem herrlichen Landleben” (із цим чудовим сільським життям) [8, с. 479]. При цьому слід наголосити, що донька пана Матрая не може чітко визначити для себе і сміливо заявити іншим, чим для неї є Клагенфурт. З одного боку, вона говорить про „жахливе нудьгування” [8, с. 478] під час гостин у батька, можливо, навмисне підігруючи своєму молодому другові, втомившись після польоту і будучи схвильованою зустріччю з кузенком Тротта, з іншого боку, залишаючись сам-на-сам із власним сумлінням, вона вважає, що „ländlich war hier nichts, es war der Stadtrand einer Provinzstadt, die zugleich Hauptstadt war ...” (сільського (провінційного) тут нічого немає, це була околиця провінційного міста, яке водночас було і столицею”) [8, с. 450]. Саме сюди – до свого першоджерела, вона кожного разу повертається, вона приїжджає за цим спокоєм, щоб сховатися від цілого світу та від власного „я”, але надовго залишитися їй ніяк не вдається і під різними приводами вона втікає до своєї нової тимчасової домівки. У своєму листі до Уве Йонзона І. Бахман відверто визнає цю відчуженість, просторову невлаштованість: „Man müsste überhaupt ein Fremder sein, um einen Ort wie Klagenfurt länger als eine Stunde erträglich zu finden, oder immer hier leben, vor allem dürfte man nicht hier aufgewachsen sein und ich sein und dann auch noch wiederkommen” (Треба було взагалі бути чужинцем, щоб витримати в такій місцевості, як Клагенфурт, довше години, або завжди тут жити, але передусім тут не можна було зростати й бути собою, а потім ще й повертатись) [3, с. 15].

Якщо в „Юності в австрійському місті” авторка створює привабливу картину міста Клагенфурта, що, як і наратор, починає пристосовуватись, шукати своє нове місце під сонцем, з деякою гіркотою наприкінці новели, то в „Трьох дорогах до озера” рефлексія міста затьмарюється негативними змінами, які відбуваються або ще

тільки чекають на периферію в період стрімкої глобалізації світу і втрати ідентичності окремих людей, націй, держав. Клагенфурт – це метафора утопічної країни дитинства і сьогочасного песимізму в поглядах на обмеженість маленького містечка.

1. *Бахман И.* Три дороги к озеру: Повесть и рассказы / И. Бахман ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 1976. – 303 с.
2. *Гурло В.Ч.* Адлюстраванне катэгорыі міжпрастаровасці ў апавяданнях Інгеборг Бахман: матыў блукання і вобраз радзімы / В.Ч. Гурло // Іноземна філологія : навуковий збірник / наук. ред. вип. проф. Н.Х. Копистянська. – Львів : Львівськ. нац. ун-т, 2003. – Вип. 114. – С. 255-263.
3. *Гурло В.Ч.* Хранатоп прозы Інгеборг Бахман : аўтарэф. дыс. ... на атрымманне вуч. ступ. канд. філал. наук. : спец. 10.01.03 „Літэратура народаў краін замежжа (аўстрыйская)” / В.Ч. Гурло. – Мінськ, 2004. – 21 с.
4. Зарубіжні пісьменнікі. Енцыклопедычны довіднік : у 2 т. Т. 1. : А-К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. – С. 111-113.
5. *Затонский Д.В.* Австрийская литература в XX столетии / Дмитрий Затонский – М. : Худож. лит, 1985. – С. 346-368.
6. *Инюшкин Н.М.* Провинциальная культура: взгляд изнутри [Электронный ресурс] / Н.М. Инюшкин. – Пенза, 2004. – С. 16-29; 37-50. – Режим доступа : <http://ec-dejavu.ru/p/Provinces>.
7. *Сайко Е.А.* Русская провинция: понятие, явление [Электронный ресурс] / Е.А. Сайко. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – С. 35-46. – Режим доступа : http://ec-dejavu.ru/p/Provinces_Saiko.
8. *Bachmann I.* Sämtliche Erzählungen / Ingeborg Bachmann // 6. Aufl. – München – Zürich : Serie Piper, 2003. – 490 S.

Аннотація

Анализируется специфика создания образа клагенфуртской провинциальной среды в аспекте выражения ментального в стилистике текста австрийской писательницы И. Бахманн. В частности, рассмотрено динамику изменения социальной морали в континууме образа города (рассказы „Jugend in einer österreichischen Stadt” и „Drei Wege zum See”).

Ключевые слова: *И. Бахман, провинция, Клагенфурт, родной город, детство, ментальность.*

Summary

In this article is analyzed the formation of image of the Klagenfurt's provincial milieu in the aspect of mental's expression in the stylistic of the Austrian author's I. Bachmann's text. It is viewed particular the dynamics of social morals in the continuum of the town's image (stories „Jugend in einer österreichischen Stadt” and „Drei Wege zum See”).

Keywords: I. Bachmann, province, Klagenfurt, native town, childhood, mentality.

Стаття надійшла до редколегії 15.09.2010 р.